

MISKOLCI JOBBÁGY KÉRVÉNYEK 1563-BÓL

Miskolc fejlődését nagyon elősegítette, hogy a XIV. század közepétől királyi, illetőleg királynéi birtok volt. A földesúri hatalmat ugyan a király nem gyakorolta személyesen, mint a szabad királyi városoknál, hiszen Miskolc csak mezőváros volt, hanem a diósgyőri királyi várnagyok által, mégis, mivel az uralkodók gyakran tartózkodtak Diósgyőrben, ez a közvetett hatalom nem jelentett veszélyt a város szabadságára. A királyi földesúri hatalom magánkézbe jutása katasztrofális lehetett egy mezőváros számára. Tekintélyes városok súlyyodtak így jobbágyfalu színvonalára.¹ A királynak ugyanis érdekében állott a mezővárosok szabadságának megtartása, a polgárság támaszt nyújthatott neki a feudális anarchia elleni küzdelemben, míg a magánföldesúr szemében ez a szabadság veszélyes volt. Ők csak fejőstehénnek tekintették a városokat, amelyektől minél nagyobb jövedelmeket igyekeztek kicsikarni. Így volt ez Miskolc esetében is, amidőn a XVI. század közepén a diósgyőri uradalom Miskolccal együtt — zálog címén ugyan — Balassa Zsigmond, majd özvegye, Fánchy Borbála kezére jutott. Az új földesúr igyekezett hatalmát erősen érzékeltetni Miskolc irányában is. Az Országos Levéltár kamarai levéltárában az NRA sorozat 723. sz. csomójában számos kérvénye maradt fenn Miskolcnak, illetve a város polgárainak, amelyeket Fánchyék túlkapásai ellen a királyhoz intéztek. A keltezetlen kérvényeket már Miskolc monográfusa, Szendrey János is ismerte, és nem egyet közülük fel is használt, bár rossz kelettel, 1550, illetve 1580 körülre datálva azokat.² Pedig a keletet pontosan meg lehet állapítani. Ugyancsak a Kamarai Levéltárban található egy irat (*Expeditiones Camerales* II. cs. 276—83. p.) a következő címmel: *Supplicatio oppidi Myskolcz dominis commissariis S. R. Mtis porrecta*. (Miskolc mezővárosának a királyi felség biztosaihoz benyújtott kérvénye.) Ebben a füzetben 39 pontra osztva (amelyekhez még 5 mentességi kérés pontja járul) megtaláljuk a legtöbb ismert kérvény pontjain kívül még egyéb kéréseket is. A füzet lapjainak egyik oldalán magát a kérés kivonatát, míg a másik oldalon a pozsonyi Kamarának, az ország akkori fő pénzügyi hatóságának javaslatát találjuk. Ez a füzet tehát a Szendrey által (csak részben!) felhasznált kérvényeknek a kamara véleményezésével a királyhoz felterjesztett összesítésének fogalmazványa. Minden jel arra mutat, hogy a kérvények 1563 tavaszán készültek, amikor Fánchy Borbála halála után a király biztosokat küldött ki a diósgyőri uradalom átvételére. Ezeknek a biztosoknak, Thurzó Ferenc magyar kamarai elnöknek, Zay Ferenc kassai kapitánynak és Pesthy Ferencnek, a felső részek királyi jövedelmei kezelőjének nyújtották át a miskolciak kéréseit, akik azokat a kamarához küldötték fel.³

A kérvények három csoportra oszthatók, a városi lakosság közös panaszai, egyéni sérelmek, és Fánchy Borbála híveinek kérései. A kamara nem egy pont-

ban egyetért a várossal. A város sérelmeit 9 pontra osztva közli az uralkodóval. Ezek közül nem helyesli a Fánchy Borbála törvénytelen adóztatásának folytatását. Egyetért a várossal, hogy az itt élő nemesek is vegyenek részt a török adó fizetésében. Javasolják a várhoz történő darabontszolgálat eltörlését, és az arnóthi földesúri tiszték felszólítását a jogtalan vámszedés megszüntetésére. El kell törölni a szüret idején szedett pecsétpénzt, nem szabad engedni, hogy a szüretre jövevényektől a vár darabontjai bort vegyenek el, és a bortized szedésénél is szabályosan kell eljárni. Ezekben a pontokban tehát a kamara is megszüntetni javasolja Fánchy Borbála visszaéléseit. Viszont más pontokban Miskolc kérését nem fogadja el. A város határában álló malom és szőlők visszaadását nem helyesli. Ezeket Balassané eladományozta. Noha az adomány érvényét a kamara sem ismeri el, megállapítja, hogy a malom háramlás címén a várra szállt vissza, a szőlők pedig egy oltárigazgatóság javadalmához tartoztak, tehát ezeknek és nem a városnak kell visszaadni. A vár bormérési joga ellen is panaszt emelt a város, hiszen ez sértette a zömében szőlőtermelő lakosság érdekeit. Bár a kamara elismeri a város jogait, mégis, mivel ez a vár egyik jelentős jövedelme, az eddigi szokás mellett marad, azzal azonban, hogy évente egy ideig biztosítani kellene a polgárok szabad bormérési jogát is. Panaszt emeltek a különféle iparosok is. A mészárosok kérték a Balassa által behozott új mérték kisebbitését. Itt a kamara annak megvizsgálását javasolja, hogy nem volt-e az új mérték mégis ésszerű. A vargák, szabók és kovácsok a vár számára szolgáltatott ingyen munkák megszüntetését kérték. Ezt a kérdést Pozsony is igazságosnak tartotta, sőt crudelitasnak, kegyetlenségnek bélyegezte az eddigi rendszert. Miskolc zsellérlakossága a királyi biztosok előtt a Balassa idején behozott jogtalan robotterhek ellen tiltakozott. Bár a kamara is elismerte ezek jogtalanságát, mégis a zsellérek censusmentességére (földesúri adó) hivatkozva, a robotteher részbeni fenntartását javasolja.

Igen sok egyéni sérelem merült fel Fánchyék ellen. Izkora Márton, Miskolc bírása,⁴ Balázs deák, Teyfeles Gergely, Kovács Domokos, Bak János, Bontha Máté, Wy Pál, Koss Ferenc, Lazlo Albert,⁵ Kassai Jachy Lőrinc, Seraphin Kristóf és Gombos Pál a földesuraság által elrablott ingóságok és pénzek megtérítését kérik. Érdekes, hogy a két utóbbi egyébként a földesúr szolgálatában állva, tőle bőkezű juttatásokban részesült, sőt, nyilván annak közbenjárására, nemességet is kapott. Izkora, Balázs deákkal, Teyfelessel és az itt nem szereplő Wyncze Mártonnal azért szenvedett az úrnótól, mert mint városi bírósági esküdtek, a város panaszait eljuttatták a királyhoz. A kamara ezekben az ügyekben nem javasolja a kártérítést, szerinte a károsultaknak a Balassa- és a Fánchy-családon kellene igazukat keresnie. Ennek nyilván nem sok eredménye lett. Pedig olyan is volt köztük, mint Koss Ferenc, akinek nemcsak három hordó borát rabolta el Fánchy asszony, hanem fiát is börtönbe vetette, ahol meg is halt. A kamara szerint Balassané a „kegyetlenségéért az Isten úr előtt fog számot adni”, tehát intézkedésre szükség nincs, a bor ügyében pedig forduljon az örökösökhöz.

Más volt a helyzet akkor, ha a földesúr valakinek ingatlan vagyonát vette el. Fánchy asszony elvette a Thalpas-fivéreknek testvérüktől, Miklós paptól örökölt szőlőjét és Forgách Simonnak adományozta. Ugyancsak szőlőt, továbbá malmot vagy telket vett el Balogh Boldizsár és Kereztesi Syle István árváitól, Korosmäs Andrásról és Lázló Mátyástól. Ezekben az esetekben a kamara a pa-

Miskolc

A hozzior az ferdijer szuzivel kijt az dzsman vottok
 Kij kum volt oda az varafunk tervetniji.
 az Sop' az zidijer nykor Szuzi fozt az zidijer fubir
 zivarviban az tervetnyivel Sop' id' vovijait at albattak
 az dzambunk, meg nyombak is va' zittak le vola
 az nyit nyitka kaffattanak, Kij tervetnyiben odas vola
 kuztont
 az Sop' nyidete Szuzi Szuzi az zidijer ember boras, zabad
 vola nyid Szuzi meg dzsmaniji, is kott az zidijer fubirtol
 kum vola zabad id' fogalony kijt vola nyidete Sop' az
 vaktol Sop' boras fubir zivarviban id' at fozta
 Kij Szuzi odas kum vola kuztont, Kij tervetnyiben
 nyidtetek vajtont,

Részlet Miskolc város panaszából. 1563.

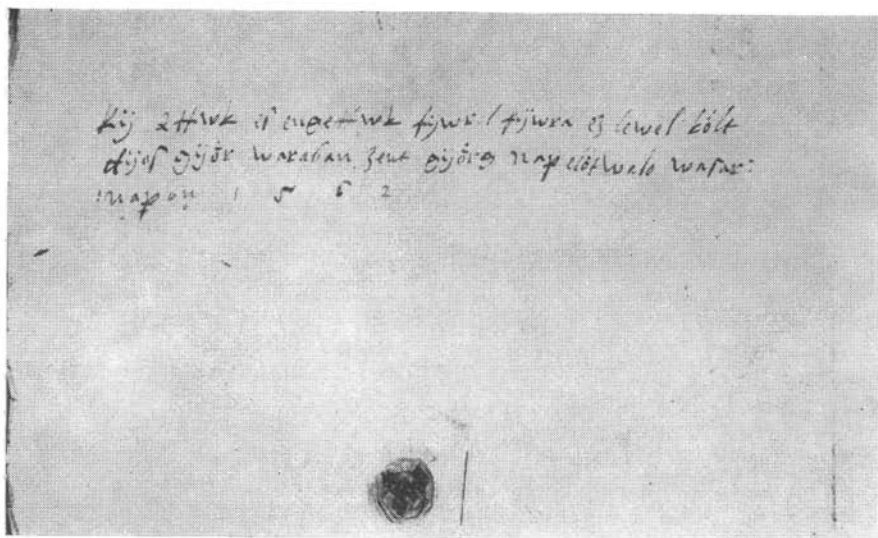
nasz kivizsgálását javasolja, azzal, ha a vád igaz, adják vissza az ingatlant. Olchváry Ferenc csabai birtokán Balassa Ferenc malmot épített a Hejőre, és most a birtokos a malom tulajdonjogát kérte. A kamara itt is kivizsgálást javasol, azzal azonban, hogy az ügy aktáit a királyhoz terjesszék fel. Miskolci Szócs András és Kassai Farkas Boldizsár ügyét is meg kell vizsgálni. Ők azt panaszolták, hogy néhai György deák miskolci bíró a város szükségletére fordított gámjokkal az édesapjuktól maradt pénz.

A földesurak a hú szolgálatokat meg is jutalmazták, azonban a birtokos változás a Balassa-szolgák kiváltságainak értékét megrendítette, és ezért sorra kérvényezték a királytól azok megerősítését. Kis Bálintot pl., aki saját költségén hússal látta el a diósgyőri várat, Balassa adómentessé tette. Ebben az esetben a kamara sem ellenzi a mentességét, ha Kis továbbra is ellátja a várat. Barbel Péter adómentes telket kapott Balassától, most pedig panaszolja, hogy el akarják tőle perelni. A pozsonyi kormányzék szerint az ügyet ki kell vizsgálni, és a telket vissza kell adni a jogos tulajdonosnak, ha az nem ő, ő viszont mindenképpen veszítse el mentességét. Így járt Szabó János deák is. 1562-ben Fánchy Borbála magyar oklevélben az Ember György és Bontha Máté háza közt fekvő miskolci házat, és a Bábonyi Bércen és a Szent György hegyen fekvő szőlőit felmenti a földesúri szolgáltatások alól, továbbá a Holt Sajóközben egy rétet is ajándékozott neki. Kérvénye ellenére mind a mentességét, mind pedig az ajándékba kapott rétet elveszti most. A diósgyőri vár őrsége, amelyet a király átvett szolgálatába, magyar nyelvű levélben kéri elmaradt fizetése meg-

tértítését. A kamara a Fánchy-örökösökhöz utasítja őket. Elvesztette mentességét Szakács Márton, Balassa egykori szakácsa is. Külön érdekességre tarthat számot a diósgyőri várnagyok kérvénye. Őket is megtartotta a király szolgálatában. Eddigi jövedelmeik megtartását kérték, és ezek részletezéséből kitűnik, hogy ezek tulajdonképpen azonosak azokkal a törvénytelen jövedelmekkel, amelyek megszüntetését a város kérte. A pozsonyi hatóság ezek eltörlését már a város kérvénye esetében javasolta, és így most természetesen elveti a várnagyok kérését. Mindössze annyit javasol, hogy a várnagyok természetbeni, jogtalan járandóságok helyett rendes fizetést kapjanak. Meg kell még említenünk a miskolci nemesek kérését. A török elől menekült Chykohazy János és Pelini Mihály a kamara szerint azért nem tarthat igényt a nemesi adómentességre, mert nem nemesi telken élnek. Ugyanez a helyzet a két nemesített Fánchy-tisztviselővel, Gombos Pállal és Seraphin Kristóffal. Kivételt képeznek Seraphin azon ingatlanai, amelyekre maga a király és nem a volt földesúr adott a nemesítéskor mentességet, de az is csak addig, míg ő, vagy örökösei birtokolják. Ha eladnák, a birtok újra adókötelessé válik.

Ezek a kérvények elég jó keresztmetszetet nyújtanak a Balassa—Fánchy gazdálkodásról. A zálogbirtokosok földesúri tisztjeik fizetését és saját jövedelmeiket is a miskolciak kárára növelték, velük gazdasági és személyi vonalon jobbágyokként bántak. Különösen súlyosan estek latba a szőlő termeléséből élő városnál a bortermeléssel kapcsolatos sérelmek. Egy azonban elgondolkoztató. A sérelmek közt egy olyan pont sem szerepel, amely a városi önkormányzat megsértését bizonyítaná. Igaz, hogy csorbát szenvedett a városi joghatóság a szőlőtermeléssel kapcsolatos ügyekben, hasonlóképpen a háramlási joga (azaz az örökösök nélkül elhunytak java a városra száll), sőt, tulajdonjoga is, de arra nincs nyom, hogy Balassáék akadályozták volna a város saját tanácsválasztási jogát és belső önkormányzatát, pedig ezt nyilván felpanaszolták volna. Erre mutat Izkora bírő és társai esete is; mikor a földesúr ellen panaszt tettek, megsarcolták, bántalmazták őket, de arra nincs adat, hogy leváltották volna tisztjükről a renitens tanácsot. Még a háramlási joggal kapcsolatban is meg kell jegyeznünk, hogy a kamara szerint sincs meg ez a joga a városnak, mert az a váré. Az, hogy néhány esetben a város, mint láttuk, háramlott jószágot mégis magáénak tart, arra mutat, hogy más esetekben a földesúr hozzájárult ennek a jognak gyakorlásához. Véleményünk szerint mindez avval magyarázható, hogy Miskolc a két évszázados királyi uralom alatt annyira megerősödött, hogy még a Fánchyakhoz hasonló erőskezű földesúrnak sem sikerült őket teljesen jobbágyá tenni. Ezt egyébként a későbbi események is igazolják.

A királyi birtoklás helyreállása megkönnyebbülést okozott a városnak. Bár nem tudjuk, hogy a király jóváhagyta-e a kamarai javaslatokat, a kamara nyilván azok szellemében igyekezett kormányoztatni a diósgyőri uradalmat. Így megszűnt sok, a várost sértő visszaélés. Nem szűnt meg azonban a vártól való függés, és ez annál súlyosabb volt, mivel itt továbbra is a Fánchy-féle tisztiek parancsoltak, és a vár időközben végvár lett. Az egyik királyi biztos, Pesthy Ferenc, akinek közvetlen felügyelete alá tartozott az uradalom, úgy látszik, összejátszott a várnagyokkal. Így azután a régi sérelmekhez újak járultak, és a városnak most a királyi tisztviselők ellen kellett panaszt emelni. A kamarához 1563. július 31-én beérkezett panaszának hangja, méltósága, polgári öntudata méltó bármely nagyvároséhoz.⁶ Újra a szőlőtermeléssel összefüggő pana-

Fánchy Borbála adománylevele Szabó János részére. Az adománylevél befejező része Fánchy Borbála pecsétjével.

szok voltak ezek, amelyekhez a városi ispotály ügyében elkövetett visszaélések is járultak. A király, úgy látszik, a panasz ügyében a vár tisztjeitől kért felvilágosítást, amelyre a város kifejti, hogy ők, a tanács tagjai esküdtek, akik azért vannak, hogy mindent igazán mondjanak el. A földesúr változás azonban ebben az esetben is a város érdekét szolgálta: a király pártját fogta várnagyaival szemben.⁷ Ez a kedvező helyzet azonban nem tartott sokáig. A következő évben már újra földesúri hatalom alá kerültek, a király 1564. november 9-én Perényi Gábornak adta a diósgyőri uradalmat, és vele Miskolc városát is.⁸

KUBINYI ANDRÁS

J E G Y Z E T E K

1. Mályusz Elemér: A mezővárosi fejlődés. (Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században.) Bp. 1953. 173, 180.
2. Szendrey János: Miskolcz város története és egyetemes helyirata. III. k. Miskolcz, 1890. 252—4, II. k. uo. 1904. 124—5.
3. A biztosokra I. NRA. 723. fasc. 5. sz.
4. Izkora valószínűleg 1561-ben, amikor az eset történt, viselte a városbírói tiszteletet. (Vö. Ferdinánd király levelét ebben az ügyben, Szendrey: i. m. III. k. 224—5.) 1563-ban Kalmár Kelemen a városbíró, uo. 231.
5. Felesége ingóságairól készített jegyzéket közöltem a *Magyar Nyelv*, 1953. 215. lapján.
6. NRA. 723. fasc. 41. sz.
7. Szendrey: i. m. III. k. 236. skk.
8. Szendrey: i. m. II. k. 130.

BITTSCHRIFTEN DER HÖRIGEN VON MISKOLC AUS DEM JAHR 1563

Die Stadt Miskolc war seit der Mitte des 14. Jahrhunderts königlicher Besitz, das heisst, Besitz der Königin, ohne aber dass der König die grundherrschaftliche Macht in eigener Person ausgeübt hätte, wie es bei anderen königlichen Freistädten Brauch war. Da nämlich Miskolc damals nur ein Marktflecken war, wurden die mächtigen Burgvögte von Diósgyőr mit der grundherrschaftlichen Machtausübung betraut.

Um die Mitte des 14. Jahrhunderts aber gelangte die Stadt wieder in Privatbesitz.

Als die Stadt, bzw. die Burg von Diósgyőr in den Besitz von Zsigmond Balassa überging, später aber Eigentum seiner Witwe, Borbála Fánchy wurde, steigerten sich die Lasten der Hörigen in ungeheurem Masse. Dies ist die Ursache, weswegen derart zahlreiche Bittgesuche aus dieser Zeit erhalten blieben.

Die Bittschriften lassen sich auf drei Gruppen aufteilen: uzw. auf die gemeinsamen Beschwerden der städtischen Einwohnerschaft, auf persönliche Beinträchtigungen und die verschiedenen Gesuche der Anhänger von Borbála Fánchy.

Die Stadt unterbreitet ihre Beschwerden in neun Punkten zusammengefasst dem Herrscher. Unter anderem verwahrt sich die Stadt gegen den Fortbestand der gesetzwidrigen Besteuerung durch Borbála Fánchy; bekennt sich zu der Ansicht, dass sich auch die in der Stadt wohnenden Edelleute an der Steuerzahlung an die Türken beteiligen sollten; sie beantragt die Abschaffung des durch die Stadtbewohner geleisteten Trabanten-Dienstes in der Burg Diósgyőr; die Untersagung der Mauterhebung seitens der grundherrschaftlichen Beamten, die der Gemeinde Arnóth zuständig sind; sie ersucht um die Tilgung des Stempelgeldes, das anlässlich der Weinlese eingehoben wird und es soll fürderhin nicht gestattet werden, dass die Trabanten der Burg den Leuten, die von der Weinlese kommen, den Wein einfach wegnehmen. Auch bei der Einhebung des Weinzehntels bittet die Stadt um die Einhaltung der Gesetzmässigkeit.

In mehreren Fällen traf die königlichen Kammer eine billigende Entscheidung. Doch kam es auch vor, dass sie den, gegen die unrechtmässigen Robotpflichten erhobenen Einspruch zwar anerkannte, aber mit Bezugnahme auf die grundherrschaftlichen Steuern die Aufrechterhaltung eines Teiles der Frondienste anordnete.

Die Bittschriften ergeben einen Querschnitt der grundherrschaftlichen Wirtshaft der Balassa—Fánchy Familie.

Bemerkenswert ist jedoch, dass in den Bittschriften keine einzige Beschwerde vorkommt, die sich auf eine Verletzung der städtischen Autonomie bezogen hätte.

Dies kann damit gedeutet werden, dass die Stadt Miskolc innerhalb der zwei Jahrhunderte währenden königlichen Herrschaft derart erstarkte, dass ihre Rechte nicht einmal die grundherrschaftliche Willkür anzutasten wagte.

ANDRÁS KUBINYI